

Χρόνος και ζωή κατά τον Μέγα Βασίλειο

/ Γνώμες

• Του Γεωργίου Μαντζαρίδη, Ομοτίμου Καθηγητού Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ

Ὁ Μ. Βασίλειος ἔζησε καὶ παρουσίασε στὰ συγγράμματά του μὲ τὸν διεισδυτικότερο τρόπο τὴ σχέση χρόνου καὶ ζωῆς. Καὶ ἡ ἀντίστοιχη διδασκαλία του, ποὺ ἐπηρέασε βαθύτατα τὴ μεταγενέστερη θεολογία καὶ διανόηση, παραμένει ἐξαιρετικὰ ἐπίκαιρη καὶ σήμερα. Βέβαια ὁ μέγας αὐτὸς ἱεράρχης τῆς Καππαδοκίας δὲν ἔγραψε κανένα συστηματικὸ ἔργο γιὰ τὸ θέμα αὐτό. Ἑρμηνεύοντας ὅμως τὴν Ἁγία Γραφή, καὶ ἰδιαίτερα τὴν «Ἐξαήμερο» τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ ἀποκρούοντας τὴν αἵρεση τοῦ Εὐνομίου σχετικὰ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ἀναφέρθηκε πολλὰς φορὲς στὸν χρόνο καὶ τὰ σχετικὰ μὲ αὐτὸν θέματα. Συνήθως διακρίνουμε τὸν χρόνο σὲ τρία μέρη: στὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον.

Ἡ τριμερὴς ὅμως αὐτὴ διάκριση δὲν φαίνεται νὰ ἔχει κάποια ἀντικειμενικὴ ὑπόσταση. Πράγματι, ἂν θελήσουμε νὰ προσδιορίσουμε ἀντικειμενικῶς τὸ παρὸν, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι δὲν ἀποτελεῖ τίποτε περισσότερο ἀπὸ μία διαχωριστικὴ τομὴ ἀνάμεσα στὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον. Ἔτσι ἡ τριμερὴς διάκριση τοῦ χρόνου

γίνεται αυτόματως διμερής. Γι' αυτό και ο Άριστοτέλης μιλάει για δύο μόνο διαστάσεις του χρόνου, το παρελθόν και το μέλλον: «Τοῦ χρόνου», λέει, «τὰ μὲν γέγονε, τὰ δὲ μέλλει... τὸ δὲ νῦν οὐ μέρος· μετρεῖ τε γὰρ τὸ μέρος, καὶ συγκεῖσθαι δεῖ τὸ ὅλον ἐκ τῶν μερῶν· ὁ δὲ χρόνος οὐ δοκεῖ συγκεῖσθαι ἐκ τῶν νῦν» (1).

Βέβαια ἡ θέση αὐτὴ φαίνεται καθαρῶς θεωρητικὴ, γιατί δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξει πραγματικὸς χρόνος χωρὶς τὸ νῦν, δηλαδή τὸ παρόν. Καὶ ὅμως τὸ παρόν δὲν μπορεῖ νὰ ἐκληφθεῖ ὡς χρονικὴ διάρκεια, γιατί σὲ μία τέτοια περίπτωση πρέπει ἀναπόφευκτα νὰ ἔχει καὶ παρελθόν καὶ μέλλον. Γι' αὐτὸ μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸ παρόν δὲν εἶναι χρόνος, ἀλλὰ ἡ ἀπειροστὴ ἢ ἡ ἄτμητη ἐκείνη στιγμή, μὲ τὴν ὁποία διαχωρίζεται τὸ παρελθόν ἀπὸ τὸ μέλλον. Καὶ ἡ στιγμή αὐτὴ τοῦ παρόντος, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα εἶναι ἡ μόνη ὑπαρκτή, γίνεται ἀσύλληπτη, γιατί αὐτόματα ὑποχωρεῖ στὸ παρελθόν.

Καὶ ἐνῶ τὸ παρόν ἀποτελεῖ μία ἀσύλληπτη καὶ φευγαλέα στιγμή, οὔτε τὸ παρελθόν οὔτε τὸ μέλλον ἀνήκουν στὸν ἄνθρωπο. Τὸ παρελθόν εἶναι χαμένο, ἐνῶ τὸ μέλλον δὲν βρίσκεται στὴ διάθεσή μας. «Ἦ οὐχὶ τοιοῦτος ὁ χρόνος», λέει ὁ Μ. Βασίλειος, «οὔ τὸ μὲν παρελθόν ἠφανίσθη, τὸ δὲ μέλλον οὐπω πάρεστι, τὸ δὲ παρόν πρὶν ἢ γνωσθῆναι διαδιδράσκει τὴν αἴσθησιν» (2); Ὁ ἄνθρωπος ὅμως δὲν ζεῖ τὸν χρόνο ὡς μεμονωμένες στιγμὲς ἀλλὰ ὡς εὐρύτερη διάρκεια, ποὺ συνιστᾷ τὸ ἐκάστοτε παρόν του καὶ ἀγκαλιάζει τὸ παρελθόν καὶ τὸ μέλλον. Μὲ τὴ μνήμη καὶ τὴν προσδοκία ὑπερβαίνει τὴν κάθε στιγμή καὶ ζεῖ τὸ παρόν ὡς σύνθεση καὶ ὑπέρβαση τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Ἔτσι τὸ παρόν τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς παρουσιάζεται ὡς ὑπέρβαση τοῦ χρόνου καὶ παραπέμπει στὴν αἰωνιότητα. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ μυθολογία προσέδιδε στὸν χρόνο ὑπερβατικὲς διαστάσεις καὶ τὸν ἔβλεπε προσωποποιημένο στὸν θεὸ Κρόνο, ποὺ ἐξαφάνιζε τὰ παιδιά του.

Κατὰ τὸν Μ. Βασίλειο ὁ χρόνος εἶναι τὸ «συμπαρεκτεινόμενο τῇ συστάσει τοῦ κόσμου διάστημα» (3). Τὸ διάστημα ἐδῶ εἶναι χρονικὴ ἔννοια μὲ ποιοτικὴ ἢ ἀκριβέστερα ἠθικὴ σημασία. Δηλώνει τὴν περίοδο τῆς παρούσας ζωῆς σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴν μέλλουσα· τὴν περίοδο τῆς τρεπτότητας καὶ τοῦ κινδύνου σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴ σταθερότητα καὶ τὴν ἀσφάλεια τῆς αἰωνιότητας.

Ἀλλὰ καὶ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο εἶναι ἡ μόνη περίοδος προετοιμασίας τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν αἰώνια μακαριότητα(4). Ἔτσι ὁ χρόνος γίνεται «καιρός», δηλαδή εὐκαιρία γιὰ τὴν ἐξαγορὰ τῆς αἰωνιότητας, ἢ, ὅπως γράφει ὁ Γέροντας Σωφρόνιος, «τόπος» συναντήσεως μὲ τὸν Θεὸ καὶ τὴν αἰωνιότητά του.

Ὁ χρόνος συνδέεται ὀργανικὰ μὲ τὸν χῶρο καὶ δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ χωρὶς αὐτόν. Ἡ δημιουργία τους ὑπῆρξε ἀκαριαία. Τόσο δηλαδή ὁ χρόνος, ὅσο καὶ ὁ χῶρος δημιουργήθηκαν ἀχρόνως μὲ τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι ἐρμηνεύει ὁ Μ. Βασίλειος

καὶ τὸ «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν» (5). Ὅπως ἡ ἀρχὴ τοῦ δρόμου, παρατηρεῖ, δὲν εἶναι ἀκόμα δρόμος, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ σπιτιοῦ δὲν εἶναι σπίτι, ἔτσι καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ χρόνου δὲν εἶναι χρόνος οὔτε μέρος τοῦ χρόνου. Σὲ περίπτωση ποὺ θὰ ὑποστηρίξει κάποιος ὅτι καὶ ἡ ἀρχὴ εἶναι χρόνος, πρέπει νὰ μπορέσει νὰ διαιρέσει καὶ αὐτὴν σὲ ἀρχή, μέσο καὶ τέλος, πράγμα ποὺ εἶναι ἀδύνατο (6).

Στὴν εὐθύγραμμη πορεία του ὁ χρόνος περιέχει ἀκατάπαυστους χρονικοὺς κύκλους, ποὺ ἐξεικονίζουν τὴν αἰωνιότητα. Ἐτσι ἡ ροὴ τοῦ χρόνου προσλαμβάνει σπειροειδῆ μορφή, ποὺ παραπέμπει στὴν αἰωνιότητα. Ἐξάλλου ἡ πορεία τοῦ χρόνου εἶναι συμφυῆς μὲ τὸν κόσμον καὶ μὲ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου. Τὰ συνοδεύει διαρκῶς, χωρὶς ποτὲ νὰ διακόπτεται.

Ὁ χρόνος συνυφαίνεται μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴν κατευθύνει στὸν θάνατο. Ὅπως οἱ ἐπιβάτες τοῦ πλοίου ὁδηγοῦνται στὸ λιμάνι, ἔστω καὶ ἂν κοιμοῦνται καὶ δὲν ἀντιλαμβάνονται τίποτε, ἔτσι καὶ οἱ ἄνθρωποι μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ὁδηγοῦνται φυσιολογικὰ στὸ τέλος τῆς ζωῆς τους. «Κοιμᾶσαι καὶ ὁ χρόνος σὲ παρατρέχει. Εἶσαι ξυπνητὸς καὶ ἔχεις φροντίδες, ἀλλὰ ἡ ζωὴ δαπανᾶται, ἔστω καὶ ἂν αὐτὸ δὲν γίνεται ἀντιληπτό. Ὅλοι τρέχουμε κάποιον δρόμο, σπεύδοντας ὁ καθένας πρὸς τὸ τέλος... Ὅλα περνοῦν καὶ μένουν πίσω σου... Τέτοια εἶναι ἡ ζωὴ. Οὔτε οἱ χαρὲς τῆς εἶναι μόνιμες οὔτε οἱ λύπες τῆς διαρκεῖς. Καὶ ὁ δρόμος δὲν εἶναι δικός σου, οὔτε τὰ παρόντα δικά σου» (7).

Ἡ ἡλικία τοῦ καθενὸς δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ὁ χρόνος τῆς ζωῆς του ποὺ πέρασε καὶ χάθηκε. Χαιρόμαστε, λέει ὁ Μ. Βασίλειος, ποὺ μεγαλώνουμε καὶ προσθέτουμε χρόνια στὴν ἡλικία μας, σὰν κάτι νὰ κερδίζουμε. Καὶ θεωροῦμε εὐχάριστο πράγμα, ὅταν κάποιος ἀπὸ παιδὶ γίνεται ἄνδρας καὶ ἀπὸ ἄνδρας πρεσβύτης. Λησμονοῦμε ὅμως ὅτι κάθε φορὰ χάνουμε ἀπὸ τὴ ζωὴ μας τόσο, ὅσο ἀκριβῶς ζήσαμε· καὶ δὲν ἔχουμε τὴν αἴσθηση ὅτι δαπανᾶται ἡ ζωὴ μας, μολονότι τὴν μετροῦμε πάντοτε μὲ βάση τὸ μέρος τῆς ποὺ πέρασε καὶ χάθηκε.

Ὁ ἄνθρωπος, χωρὶς συνήθως νὰ σκέπτεται τὴν ἀδυσώπητη παρουσία τοῦ χρόνου, ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν ὑπαρξή του, ἢ ἀκόμα τὸν ξεχωρίζει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του καὶ τὸν ἀντικειμενοποιεῖ. Ὁ καθένας π.χ. μιλάει γιὰ τὴν προσκαιρότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἐννοεῖ ὡς ἀντικειμενικὴ διαπίστωση ποὺ δὲν συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸν ἑαυτό του. Εὐκόλα συλλογίζεται ὅτι μπορεῖ τὸ περιβάλλον του νὰ μεταβληθεῖ ἢ οἱ ἄλλοι νὰ πάψουν κάποτε νὰ ὑπάρχουν, σπάνια ὅμως σκέπτεται ὅτι αὐτὸ θὰ συμβεῖ ὅπωςδήποτε καὶ στὸν ἴδιο. Συνηθίζει νὰ λέει ὅτι ὅλα περνοῦν καὶ χάνονται, ἀλλὰ θεωρεῖ σχεδὸν αὐτονόητο ὅτι αὐτὸς θὰ ὑπάρχει, γιὰ νὰ διαπιστώνει τὴ φθορὰ καὶ τὴν παρέλευσή τους.

Ἡ ἀντικειμενοποίηση δημιουργεῖ συχνὰ σοβαρὲς πλάνες. Εἰδικότερα ἡ ἀντικειμενοποίηση τοῦ χρόνου ἀλλοιώνει τὸ νόημα τῆς ζωῆς καὶ ὁδηγεῖ στὴ σύγχυση καὶ τὴν αὐταπάτη. Ὁ χρόνος δὲν ἀποτελεῖ γιὰ τὸν ἄνθρωπο μιὰν ἀπλὴ ἀντικειμενικὴ διαδικασία, ἀλλὰ βαθύτατη ὑπαρξιακὴ πραγματικότητα. Ἄλλωστε ὁ χρόνος δὲν ἀφορᾷ τόσο τὰ ἀντικείμενα, ὅσο τὴν προσωπικὴ μας ὑπαρξη. Γι' αὐτὸ μόνο ἡ ὑπαρξιακὴ βίωσή του ἀπαλλάσσει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἀπάτη ποὺ δημιουργεῖ ἡ ἀντικειμενοποίησή του. Καὶ ἡ ὀρθὴ τοποθέτηση μέσα στὸν χρόνο ἀποτελεῖ βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν ὀρθὴ ἀντιμετώπιση τῆς ζωῆς καὶ τὴ σωστὴ δράση μέσα στὸν κόσμο.

Ἄλλη βασικὴ πλάνη, ποὺ ἀναφέρεται στὸν τρόπο βιώσεως τοῦ χρόνου, εἶναι ἡ ἀκόλουθη: Ὁ ἄνθρωπος λησμονεῖ συνήθως τὸ νόημα τῆς ζωῆς τοῦ μέσα στὸ παρὸν καὶ τὸ ἀναζητεῖ στὸ διαρκῶς προσδοκώμενο μέλλον. Ἀνικανοποίητος ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἔχει στὸ παρὸν, φροντίζει νὰ τραφεῖ μὲ τὶς ἐλπίδες τοῦ μέλλοντος. «Τοιοῦτος γὰρ ὑπάρχει ὅλος ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος μὴ ἀρκούμενος τοῖς φθάσασιν, ἀλλὰ τρεφόμενος οὐ τοῖς φθάσασιν μᾶλλον ἀλλὰ τοῖς μέλλουσιν» (9). Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος δρᾷ καὶ κινεῖται μέσα στὸν κόσμο, σὰν νὰ ἐπρόκειτο νὰ ζεῖ αἰώνια. Καὶ συνήθως συμπληρώνει ὀλόκληρὴ τὴν ἐπίγεια ζωὴ τοῦ μένοντος στὸ στάδιο τῆς προπαρασκευῆς τοῦ μέλλοντος.

Ἔτσι τὸ μέλλον γίνεται δυνάστης τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ τὸ παρὸν μεταβάλλεται σὲ ἀπλὸ μέσο γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν μελλοντικῶν στόχων καὶ ἐπιδιώξεων του. ἀντιμετωπίζεται ὡς ἀπλὴ γέφυρα ποὺ ὁδηγεῖ στὸ μέλλον. Καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖνο ποὺ ζεῖ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι τὸ μέλλον ἀλλὰ τὸ παρὸν, συμβαίνει νὰ κινεῖται διαρκῶς ἐπάνω στὴ γέφυρα, χωρὶς ποτὲ νὰ φτάνει στὸν σκοπὸ του.

Τὸ φαινόμενο αὐτὸ προσέλαβε ὀξύτερη μορφή ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα μὲ τὴν ἀλματώδη ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης καὶ ἰδιαίτερα τῆς πληροφορικῆς. Ὁ ἄνθρωπος βρέθηκε ἀντιμέτωπος μὲ κοσμογονικὲς ἐξελίξεις, ποὺ ὑπερβάλλουν τὴ φαντασία του καὶ ἐντείνουν περισσότερο τὶς προσδοκίες του ἀπὸ τὸ μέλλον. Ἕνας παγκόσμιος ἐπικοινωνιακὸς ἱστός, μὲ ἀπεριόριστη εὐλυγισία μέσα στὸν χῶρο, διευκολύνει τὶς ἐπικοινωνίες καὶ τὶς συναλλαγές του, ἐνῶ ταυτόχρονα φαλκιδεύει τὴν ψυχικὴ ἡρεμία καὶ τὴν προσωπικὴ ζωὴ του. Ἦδη γίνεται λόγος γιὰ μία νέα ἀσθένεια, τὸ σύνδρομο τῆς πληροφοριακῆς κοπώσεως, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν ὑπερφόρτωση τοῦ νοῦ μὲ πληροφορίες. Καὶ ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος φορτῶνεται μὲ πληροφορίες, φτωχαίνει σὲ πραγματικὴ μόρφωση, αὐξάνει τὸ ἄγχος του καὶ περιορίζει τὶς ἱκανότητές του γιὰ αὐτοσυγκέντρωση, ἀπομνημόνευση καὶ λήψη ἀποφάσεων (9).

Ὅσα ἀναφέραμε ἕως ἐδῶ γιὰ τὸν χρόνο καὶ τὴ ζωὴ μας μέσα σὲ αὐτὸν

ἀποκαλύπτουν μία σειρά ἀντιφάσεων:

α) Ἡ ζωὴ μας μέσα στὸν χρόνο, ἐνῶ κυριαρχεῖται ἀπὸ αὐτόν, φανερώνει συγχρόνως καὶ τὴ δυνατότητα τῆς ὑπερβάσεώς του.

β) Ὁ χρόνος ποὺ ζοῦμε, ἐνῶ παρουσιάζεται ὡς μετρητὴς τῆς ζωῆς μας, εἶναι ταυτόχρονα καὶ μετρητὴς τοῦ ἀφανισμοῦ μας.

γ) Ἐνῶ γνωρίζουμε ὅτι ὁ χρόνος εἶναι καὶ μετρητὴς τοῦ ἀφανισμοῦ μας, ἀποφεύγουμε νὰ ἀναγνωρίσουμε τὶς συνέπειές του στὸν ἑαυτό μας καὶ τὶς διακρίνουμε στοὺς ἄλλους ἢ στὸ περιβάλλον μας, ὅπου διαπιστώνουμε τὴν ἀντικειμενικὴ καὶ πάλι ἐπαλήθευσή τους.

δ) Τέλος, ἐνῶ αὐτὸ ποὺ ζοῦμε πάντοτε εἶναι τὸ παρόν, καλλιεργοῦμε συνειδητὰ μία χρονικὴ ἀνεστιότητα, μεταθέτοντας τὸ ἐκάστοτε ἐνδιαφέρον μας στὸ μέλλον, ποὺ ἄρχισε νὰ γίνεται χαοτικό.

Ὁ Μ. Βασίλειος, ὡς ἐρμηνευτὴς τῆς χριστιανικῆς θεωρήσεως τοῦ χρόνου, ἐνῶ ἐπισημαίνει τὶς ἀντιφάσεις αὐτές, μᾶς ἀποκαλύπτει μία νέα προοπτικὴ, ποὺ ὁδηγεῖ στὴ δημιουργικὴ σύνθεση καὶ ὑπέρβασή τους. Τὴ νέα αὐτὴ προοπτικὴ, ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ δημιουργήσῃ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἢ γενικότερα ἡ ἀνθρώπινη σκέψη, τὴν προσφέρει σὲ αὐτόν ἡ Ἐκκλησία· ἡ Ἐκκλησία ὅχι ὡς ἐγκόσμια κοινωνικὴ πραγματικότητα, ἀλλὰ ὡς σῶμα Χριστοῦ, ποὺ εἶναι «ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος» (10)· ὡς σῶμα αὐτοῦ, ποὺ συνθέτει τὶς διαστάσεις τοῦ χρόνου καὶ τὶς προσλαμβάνει ὡς πρόσωπο στὸ αἰώνιο «νῦν» τῆς παρουσίας του (11). Μέσα στὴν Ἐκκλησία ἡ μνήμη τοῦ παρελθόντος γίνεται μνήμη ἐν Χριστῷ. Καὶ ἡ ἐλπίδα τοῦ μέλλοντος γίνεται ἐλπίδα ἐν Χριστῷ. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Χριστιανοῦ ὡς μέλους τῆς Ἐκκλησίας τρέφεται μὲ τὴ μνήμη καὶ τὴν ἐλπίδα τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ Ἐκκλησία εἰσάγει μέσα στὸν κόσμον τὴν αἰωνιότητα καὶ ἐπεκτείνεται πρὸς αὐτήν. Οἱ θεσμοὶ τῆς Ἐκκλησίας, παρατηρεῖ ὁ Μ. Βασίλειος, μεταφέρουν τὸν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου «ἀπὸ τῶν παρόντων ἐπὶ τὰ μέλλοντα». Ἔτσι π.χ., συνεχίζει ὁ ἴδιος ἱεράρχης, μὲ κάθε γονυκλισία καὶ ἀνόρθωσή του ὁ πιστὸς μαρτυρεῖ ἐμπράκτως «ὅτι διὰ τῆς ἁμαρτίας εἰς γῆν κατερρύημεν, καὶ διὰ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς εἰς οὐρανὸν ἀνεκλήθημεν» (12). Ἡ ἀπλή καὶ ἐκφραστικὴ αὐτὴ ἐκδήλωση τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς δίνει στὸν Μ. Βασίλειον τὴν ἀφορμὴ νὰ μνημονεύσει τὶς νέες διαστάσεις, μέσα στὶς ὁποῖες ἐκδιπλώνεται ἡ ζωὴ τοῦ πιστοῦ. Μὲ τὴν ἀποδοχὴ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ ὡς δυνάμεως ποὺ ἀνυψώνει ἀπὸ τὴ γῆ στὸν οὐρανὸ, διαπιστώνει ὁ ἄνθρωπος νέους ὀρίζοντες μέσα στὸν εὐθύγραμμο χρόνο τῆς ἱστορίας. Τὸ αἰώνιο, ὡς ἔκφραση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ μέσα στὸν κόσμον, συναντᾶται σταυρικὰ μὲ τὸν εὐθύγραμμο ἱστορικὸ χρόνο.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἡ κάθε στιγμὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητας καὶ τοῦ κάθε ἀνθρώπου προσλαμβάνει ἀπεριόριστη εὐρύτητα ἢ ἀπεριόριστο βάθος, καὶ προσφέρεται ὡς δυνατότητα κοινωνίας μὲ τὸ αἰώνιο καὶ ὑπερβατικόν. Τὸ αἰώνιο προσφέρεται καὶ γίνεται μεθεκτὸ μέσα στὸν χρόνο. Καὶ ὁ χρόνος γίνεται χῶρος συναντήσεως μὲ τὸ αἰώνιο· χῶρος βιώσεως τοῦ ἐσχάτου.

Τέλος τὸ νόημα τοῦ χρόνου δὲν ἐξαντλεῖται σὲ μία φευγαλέα καὶ μὴ ἀντιστρεπτὴ ροή, ἀλλὰ βρίσκεται στὴ δυνατότητα ποὺ παρέχει στὸν ἄνθρωπον νὰ ἐνταχθεῖ στὴν αἰωνιότητα. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι καὶ τὸ νόημα τῆς ἱστορίας γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν βρίσκεται στὸ ἀπεριόριστο βάθος ποὺ προσφέρει στὸν ἄνθρωπον ἡ κάθε στιγμὴ της, καὶ ὅχι στὶς ἐξωτερικὲς ἐναλλαγὰς ποὺ δημιουργοῦνται μέσα στὴ χρονικὴ ροή. Τὸ μῆκος τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἱστορίας ἀποκτᾶ ἀξία μόνο κατὰ τὸ μέτρο τῆς ἀξιοποιήσεως τοῦ βάθους τους. Καὶ τὸ βάθος τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἱστορίας προσφέρει τὴ μόνη οὐσιαστικὴ δικαίωση τοῦ μήκους τους.

Ὁ περιορισμὸς τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ ἀνθρώπου στὸν μονοδιάστατον χρόνο ὁδηγεῖ ἀναπόφευκτα στὴ διάψευση καὶ τὴν ἀπογοήτευση. Ἡ ἱστορία τῶν πολιτισμῶν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἱστορία διαψεύσεων. Καὶ ὁ λεγόμενος χριστιανικὸς πολιτισμὸς, ὡς ἀνθρώπινη δημιουργία μέσα στὸν εὐθύγραμμο χρόνο τῆς ἱστορίας, εἶναι φυσικὸ νὰ ὑπόκειται στὸν νόμον τῆς φθορᾶς καὶ τῆς διαψεύσεως. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ προσφέρει ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ διέξοδος ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ ἀδιέξοδον· εἶναι ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν ἄσκοπὴ χρονικὴ ροὴ καὶ περιδίνηση στὴν πληρότητα τῆς θείας ἀγάπης καὶ ζωῆς. Καὶ ἡ προσφορὰ αὐτὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ποὺ παρέχεται σὲ ἀνθρωπολογικὸ ἐπίπεδον μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, βιώνεται ἐμπειρικὰ μέσα στὸ σῶμα του, τὴν Ἐκκλησίαν.

Καθετὶ ποὺ ὑπάρχει μέσα στὸν κόσμον εἶναι σχετικόν. Ἰδιαίτερα ὁ σύγχρονος

ἄνθρωπος μὲ τὰ διηπειρωτικὰ καὶ τὰ διαστημικὰ ταξίδια ἀποκτᾷ ἄμεση ἐμπειρία τῆς σχετικότητας τῶν διακρίσεων καὶ τῶν ἀντιθέσεων μέσα στὸν χῶρο καὶ τὸν χρόνο, ὅπως αὐτὲς π.χ. ποὺ ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὴν ἡρεμία καὶ τὴν κίνηση, στὸ βάθος καὶ τὸ ὕψος, στὸ ἐπάνω καὶ τὸ κάτω, στὴ νύκτα καὶ τὴν ἡμέρα. Ἀκόμα καὶ ἡ διάκριση μεταξὺ παρελθόντος, παρόντος καὶ μέλλοντος εἶναι κατὰ τὸν Ἀϊνστάιν μία ἐπίμονη ψευδαίσθηση, γιατί ὅσο πιὸ γρήγορα μετακινεῖται κανεὶς, τόσο πιὸ ἄργα περνάει ὁ χρόνος: πέντε χρόνια μέσα σὲ ἓνα διαστημόπλοιο ποὺ ταξιδεύει μὲ τὸ 90% τῆς ταχύτητας τοῦ φωτὸς (300 χιλιόμετρα τὸ δευτερόλεπτο) ἀντιστοιχοῦν σὲ τριανταεξὶ χρόνια στὴ γῆ. Ἄν τὸ διαστημόπλοιο ἐπέστρεφε, οἱ ἐπιβάτες του θὰ εἶχαν ταξιδέψει τριάντα ἓνα χρόνια στὸ μέλλον, ἀλλὰ θὰ εἶχαν γεράσει μόνο πέντε χρόνια (13). Τὸ παρὸν τῶν ἐπιβατῶν αὐτῶν θὰ ἦταν γιὰ τοὺς ἄλλους ἓνα μακρινὸ μέλλον, ποὺ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς δὲν θὰ προλάβαιναν νὰ τὸ ζήσουν. Τέλος καὶ αὐτὴ ἀκόμα ἡ φοβερὴ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴ ζωὴ καὶ τὸν θάνατο τοποθετεῖται σὲ ἄλλη προοπτικὴ.

Ἡ ζωὴ, καὶ ὡς βιολογικὸ ἀκόμα φαινόμενο, ἀποτελεῖ ἐξαίρεση μέσα στὸν κανόνα τῆς χρονικῆς ροῆς. Ὅλοι γνωρίζουμε ὅτι ὁ χρόνος ἀυξάνει τὴν ἐντροπία τοῦ κόσμου καὶ ὁδηγεῖ πρὸς τὴν ἀταξία καὶ τὴν ἀποδιοργάνωση μὲ ἔσχατη ἀπόληξη τὸν λεγόμενο θερμικὸ θάνατο. Ἐξαίρεση στὸν κανόνα αὐτὸν ἀποτελεῖ τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς. Ἡ ζωὴ, ἐνῶ κινεῖται μὲ τὴ φορὰ τοῦ χρόνου, ὑπερινικᾶ τὴ νομοτέλειά του καὶ ἀντιστρέφει τὴν πορεία τῆς ἐντροπίας μὲ τὴ δημιουργία τάξεως μέσα στὴν ἀταξία καὶ τὴν ἔκπτωση. Παράλληλα ὅμως ὅλοι οἱ ζωντανοὶ ὁργανισμοὶ ὑποτάσσονται στὴ δύναμη τοῦ χρόνου καὶ ὑποκύπτουν τελικὰ στὸν βιολογικὸ θάνατο. Ἡ ζωὴ παρουσιάζεται ὡς διαδικασία θανάτου. Ἀλλὰ καὶ ὁ θάνατος ἐμφανίζεται ὡς ἀπόληξη τῆς ζωῆς.

Ὁ θάνατος καὶ ὡς βιολογικὸ ἀκόμα φαινόμενο ἀποτελεῖ τὴν τελευταία φάση τῆς ζωῆς. Αὐτὸ ἰσχύει πολὺ περισσότερο γιὰ τὸν θάνατο ὡς ὑπαρξιακὸ βίωμα. Ἄν ὅμως ὁ θάνατος ἀποτελεῖ τὴν τελευταία φάση τῆς ζωῆς, τότε καὶ ἡ ζωὴ ἀποκτᾷ τὸ πλήρες νόημά της μόνο μὲ τὴ συμπερίληψη τοῦ θανάτου. Ὅταν τὸ νόημα τῆς ζωῆς διατυπώνεται χωρὶς νὰ συμπεριλαμβάνεται ὁ θάνατος, εἶναι ἄτοπο, γιατί ὁ θάνατος, ὡς τελευταία φάση τῆς ζωῆς, καταλύει ὅλο τὸ προηγούμενο νόημά της. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἄνθρωπος ὀλοκληρῶνεται, ὅταν κατορθώνει νὰ χωρέσει στὴ ζωὴ του καὶ τὸν θάνατο. Ἐδῶ ἔγκειται καὶ ἡ σπουδαιότητα τῆς μελέτης τοῦ θανάτου, ποὺ προβάλλεται ἰδιαίτερα ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους καὶ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

Ἄν ἡ βιολογικὴ ζωὴ ἐκδιπλώνεται ὡς πάλιν μὲ τὸν χρόνο, ποὺ τελικῶς τὴν ἀφανίζει, ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ Χριστιανοῦ προβάλλει ὡς νίκη ἐναντίον τοῦ χρόνου καὶ ἔνταξη στὴν αἰωνιότητα. Ἡ ἔνταξη στὴν αἰωνιότητα συνδέεται μὲ μία

νέα τοποθέτηση καὶ δραστηριοποίηση μέσα στὸν κόσμο. Αὐτὸ γίνεται φανερὸ καὶ στὴ ζωὴ τοῦ Μ. Βασιλείου, ὅπως καὶ γενικότερα τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀγάπη γιὰ τοὺς συνανθρώπους τους, τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς ἀνάγκες καὶ τὰ προβλήματά τους, ἡ ἄσκηση τοῦ φιλανθρωπικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἔργου τους, καὶ γενικότερα ἡ ὅλη παρουσία καὶ δραστηριότητά τους, δὲν ἦταν προϊόντα κοινωνικῆς συμβατικότητας, ἀλλὰ συνέπειες τῆς τοποθετήσεως καὶ τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς ζωῆς τους ὡς ἀληθινῶν Χριστιανῶν. Ἡ ἀποξένωσή τους ἀπὸ τὸν κόσμο καὶ ἡ ταυτόχρονη ἐπανένταξή τους σὲ αὐτόν, ὡς ἀπώλεια ποὺ ἀντιστοιχεῖ μὲ εὕρεση, ὡς ἀλλοτρίωση ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ ἀνάκτηση, τοὺς ἀνέδειξε πραγματικοὺς φωστῆρες τῆς οἰκουμένης· τοὺς ἀπέδειξε Χριστιανοὺς ὄχι «ὀνόματι», ἀλλὰ «πράγματι».

Ὁ Χριστιανὸς λοιπὸν εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀποδέχεται τὴν ἀλλοτρίωσή του ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλοτριώνει τὴ ζωὴ του, ἀλλοτριώνει τὸν χρόνον τῆς ζωῆς του, καὶ ἐντάσσεται σὲ μία νέα πορεία ζωῆς. Ἡ νέα αὕτη πορεία εἶναι ἡ πορεία τῆς μετάνοιας καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὸν πλησίον. Ἡ μετάνοια, ὡς ἐπιστροφή τοῦ ἀνθρώπου στὸν χρόνον τῆς μνήμης τοῦ Θεοῦ, ποὺ συμπυκνώνεται στὸν λειτουργικὸν χρόνον, ἐπαναφέρει τὸν ἄνθρωπο «εἰς οἰκείωσιν Θεοῦ ἀπὸ τῆς διὰ τὴν παρακοὴν γενομένης ἀλλοτριώσεως» (14).

Ὁ ἄνθρωπος, ποὺ δημιουργήθηκε «κατ' εἰκόνα» καὶ «καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ, διατηρεῖ τὸ νόημα καὶ τὸν σκοπὸ τῆς ὑπάρξεώς του μὲ τὴ μνήμη τοῦ Θεοῦ. Μὲ τὴ μνήμη αὕτη παραμένει προσηλωμένος καὶ στὴ δική του θεοειδῆ μορφή, ποὺ ἀμαυρώθηκε μὲ τὴν ἀλλοτρίωση ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ τὴν ἀθέτηση τοῦ θείου θελήματος. Εἰδικότερα βέβαια γιὰ τὸν Χριστιανὸ ἡ μνήμη τοῦ Θεοῦ συγκεκριμενοποιεῖται μὲ τὴ μνήμη τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἀνακαινιστικοῦ του ἔργου. Καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς μνήμης τοῦ Χριστοῦ συμπυκνώνεται στὴ θεία Εὐχαριστία. Τὸ μυστήριον αὐτό, ὡς μυστήριον τῆς ἀληθινῆς ζωῆς τοῦ πιστοῦ, εἶναι μυστήριον τῆς ἀληθινῆς μνήμης του· μνήμης ποὺ δὲν ἐπιστρέφει μόνο στὸ παρελθόν, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ πρὸς τὸ μέλλον· μνήμης ποὺ ὑπερβαίνει τελικὰ τὸν χρόνον καὶ προσλαμβάνεται στὴν αἰωνιότητα καὶ τὴν ἀϊδιότητα τῆς θείας ζωῆς. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ τέλεση τῆς θείας Εὐχαριστίας συνδέεται μὲ τὴ μεγαλύτερη συμπύκνωση τοῦ χρόνου μέσα στὸ πλαίσιον τῆς πνευματικῆς ζωῆς.

Ἡ συμπύκνωση αὕτη τοῦ χρόνου ἐκφράζεται σαφέστατα στὴ θεία Λειτουργία, ἰδιαίτερα μάλιστα στὴ Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἡ λειτουργικὴ μνήμη δὲν ἀναφέρεται μόνο στὸ παρελθόν ἀλλὰ καὶ στὸ μέλλον. Δὲν παρουσιάζεται ὡς ἀνάμνηση αὐτῶν ποὺ ἔγιναν στὸν χαμένο, ἀλλὰ γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν πάντοτε κερδισμένο χρόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς πρόγευση αὐτῶν ποὺ ἀναμένονται νὰ συμβοῦν. «Μεμνημένοι οὖν, Δέσποτα, καὶ ἡμεῖς τῶν σωτηρίων

αὐτοῦ παθημάτων, τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ, τῆς τριημέρου ταφῆς, τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, τῆς εἰς οὐρανούς ἀνόδου, τῆς ἐκ δεξιῶν σοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καθέδρας, καὶ τῆς ἐνδόξου καὶ φοβερᾶς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας».

Μὲ τὴ λειτουργικὴ αὐτὴ συμπύκνωση τοῦ χρόνου δὲν προσφέρεται κάποια συναισθηματικὴ λύτρωση τῶν πιστῶν ἀπὸ τὸ δεσμευτικὸ ἐπίπεδο τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ ἡ ὑπαρξιακὴ τους ἀνακαίνιση μὲ ἀναφορὰ στὴν ὑπερβατικὴ παρουσία τοῦ Χριστοῦ. Ἡ πίστη στὸ πρόσωπο τοῦ θεανθρώπου Χριστοῦ καὶ ἡ ἀναγνώρισή του ὡς κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας καθιστᾷ δυνατὴ τὴ σταυρικὴ ἢ συνθετικὴ αὐτὴ θεώρηση καὶ μεταμόρφωση τοῦ χρόνου.

Ὁ Μ. Βασίλειος, στυλοβάτης τοῦ κοινοβιακοῦ μοναχισμοῦ, γνώρισε καὶ ἔζησε στὸν ὑψηλότερο δυνατὸ βαθμὸ τὴν κοινοχρησία ὅχι μόνο τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν ἀλλὰ καὶ τοῦ χρόνου. Ἔδωσε ὅχι μόνο τὰ ὑπάρχοντά του ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρο τὸν χρόνο τῆς ζωῆς του στοὺς ἄλλους. Ὁ Χριστιανὸς δὲν ἀντιμετωπίζει τὸν χρόνο ὡς ἀτομικὴ του ἰδιοκτησία, ἀλλὰ ὡς ἀγαθὸ γιὰ κοινὴ χρήση.

Ὅταν κρατᾷμε τὸν χρόνο μόνο γιὰ τὸν ἑαυτό μας, χωριζόμαστε ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Χωριζόμαστε ὅχι μόνο ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἔζησαν πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ζοῦν μαζί μας, δίπλα μας. Ἔτσι περιορίζουμε τὸν δικό μας χρόνο καὶ τὴ δική μας ζωή. Γι' αὐτὸ χρειάζεται νὰ μοιραζόμαστε τὸν χρόνο μας μὲ τοὺς ἄλλους, νὰ τὸν θυσιάζουμε γιὰ τοὺς ἄλλους, νὰ κοινωνοῦμε μαζί τους. Προσφέροντας τὸν χρόνο μας προσφέρουμε τὴ ζωὴ μας, χωρὶς νὰ παύουμε νὰ ζοῦμε οἱ ἴδιοι. Καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ζοῦμε διπλὰ τὸν χρόνο καὶ τὴ ζωὴ μας, γιατί ζοῦμε ταυτόχρονα στὸν χρόνο καὶ στὴ ζωὴ τῶν ἄλλων.

Σημειώσεις:

1. Ἀριστοτέλους, Φυσικὰ 218α.
2. Μ. Βασιλείου, Εἰς Ἑξαήμερον 5, PG 29, 13B.
3. Μ. Βασιλείου, Κατὰ Εὐνομίου 1, 21, PG 29, 560B.
4. Μ. Βασιλείου, Εἰς Ψαλμὸν 114, 5, PG 29, 492C. Πρβλ. καὶ Δ. Τσάμη, Ἡ πρωτολογία τοῦ Μ. Βασιλείου, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 32-33.
5. Γέν. 1, 1.
6. Μ. Βασιλείου, Εἰς Ἑξαήμερον 1, 6, PG 29, 16C-17A.
7. Βλ. Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία εἰς Ψαλμὸν 1, 4, PG 29, 220D-21A.

8. Μ. Βασιλείου, Ἐπιστολή 42, 1, PG 32, 349.
9. Βλ. Ι. Γιανναράκη, «Ὁ παγκόσμιος ἐγκέφαλος τοῦ διαδικτύου», Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, φ. 52 (2590), 25.12.2003, σ. 21.
10. Ἀποκ. 1, 4.
11. Βλ. Μ. Βασιλείου, Εἰς Ἡσαΐαν 119, PG 30, 312Α.
12. Μ. Βασιλείου, Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 27, 66, PG 32, 192C.
13. Βλ. Ι. Piquer el Pais, «Τὸ παράδοξο σύμπαν τοῦ Ἀλβέρτου Ἀϊνστάιν». Ἐφημερίδα Καθημερινή, Κυριακὴ 22.12.2002.
14. Μ. Βασιλείου, Περὶ Ἁγίου Πνεύματος 15, 35, PG 32, 128D